

Volkstaal en bijnamen

„Hou je moel in 't Veen, hoor!”

Van alle plaatsen in het Sticht heeft waarschijnlijk Veenendaal (in 1549 door Gilles van Schoonbeke uit Antwerpen als veenkolonie van 300 Vlaamse arbeiders gesticht) in de afgelopen decennia wel de meest spectaculaire groei doorgemaakt.

Dat betekent dat de oude, autochtone bevolking het zo langzamerhand heeft moeten afleggen tegen de „import” van elders en dat de oude cultuurpatronen hoe langer hoe meer zijn gaan vervlakken, al heeft de „Lammeliedjesavond” (lampegietersavond) op de maandag die het dichtst bij de zeventiende september ligt, zich tot de dag van vandaag kunnen handhaven.

Doch nog een ander gevaar dreigt: het verloren gaan van de vele oude, sappige dorpsverhalen, die in de families der oudste bewoners van mond tot mond werden overgeleverd, maar nu — zoals ons bij navrage bleek — nog slechts in uiterst beperkte kring bekend zijn.

Zonder hierbij ook maar enigszins op volledigheid te kunnen, noch te willen bogen, moge in Oud Utrecht een kleine bloemlezing uit deze vaak pittige volksverhalen de herinnering daaraan wakker houden. Met een glimlach zal de welwillende lezer zich enkele ervan misschien herinneren of er voor het eerst mee geconfronteerd worden. Wij zijn er de heer Hendrik Bos Jzn, inwoner van Veenendaal sedert de laatste helft van de vorige eeuw, dankbaar voor dat hij in zijn smeugig „Veens” enkele van deze verhalen in ons opnameapparaat heeft willen inspreken, ons daarmee de gelegenheid biedend deze staaltjes van volkshumor, samen met een aantal bijnamen waarmee vroeger kwistiger dan thans werd omgesprongen, uit het nijvere Veenendaal voor een hopelijk erkentelijk nageslacht te bewaren.

't Is weer net as 't geweest is, zei Bram

Bram Creveld, rond de eeuwwisseling joods kruidenier in de Hoofdstraat, leefde in voortdurende onmin met zijn eveneens joodse buurman Van Essen. Eén dag in het jaar, Grote Verzoendag, werd tijdelijk de vrede getekend, maar op de avond van die dag stak Bram zijn hoofd bij buurman om de deur met de uitroep: „'t Is weer net as 't geweest is!” En een jaarlang bekeken zij elkaar dan weer niet.

Hoe je moel (mond) in 't Veen, hoor!

Het was in de „goede, oude tijd” niet steeds gemakkelijk aan de kost te komen. Gert van Dolder, eerzaam maar arm ingezetene van Veenendaal, had er wat op gevonden: gekleed in narrenpak

met belletjes, dat hij buiten zijn woonplaats pas aantrok, verdiende hij als potsenmaker al springend, dansend en huppelend in de wijde omtrek een schamele boterham. In Scherpenzeel zijn capriolen verrichtend, ontwaart hij daar zijn plaatsgenoot Bart Middelhoven, die met de „mars” op de rug op zijn manier zijn brood verdiende. Zich aldus ontdekt ziend, voegt hij zijn plaatsgenoot de vinnige woorden toe: „Hou je moel in 't Veen, hoor!”

As 't moar neit noa keuper smokt

Bij de Middelhovens sneed het mes van twee kanten: terwijl manlief als marskramer de kost (en een borreltje op zijn tijd) verdiende in de wijde omtrek, zwaaide zijn vrouw Chris Middelhoven-Bos aan de Lage Kant de scepter in haar winkel, waar — evenals bij Sinkel — van alles te koop was. Met noeste vlijt en met behulp van de onfeilbare „lat”, waarop zij met krijt kruisjes en kringetjes aantekende voor alle door haar vergaarde vier-duiten, stuivers, guldens, daalders en rijksdaalders, zorgde zij ervoor dat ze er redelijk warmpjes bij zaten. Om haar zuinigheid stond zij bekend en alles wou zij wel hebben, „as 't moar neit noa keuper smokt”, m.a.w. als het maar geen geld kostte...

Leig (laag) houwen, zei Joppie Budding

Verwoed dominospeler en belust op geldelijk gewin, probeerde Budding zijn spel steeds zo te spelen, dat de tegenpartij met de stenen met de hoogste ogen bleef zitten, die bij de afrekening immers de meeste centjes kostten.

Effe lochte, zei Spee

Heel de lieve dag door zat kleermaker Spee met gekruiste benen op zijn snijderstafel. Geen wonder dus dat hij als de dagtaak beëindigd was, zijn stereotype uitdrukking slaakte: „Effe lochte” (even een luchtje scheppen).

Slijtage aan de kwast

Schilder Jan Kroes van de Zandstraat was een uitgekookte: op al zijn rekeningen voor schilderen en witwerk vermeldde hij naast arbeidsloon en materialen de post: „slijtage aan de kwast: 5 cent”.

Hèt die koei 't weer over vrijje”

De kolenhandelaar („gruisboer”) Kees van Amerongen was behalve een zoon enkele liefvallige dochters rijk. Een van deze dochters placht er in haar dagelijkse conversatie blijk van te geven dat zij wel bijzonder verlangend uitzag naar de geneugten des huwelijks, waarop steevast pa's

reactie luidde: „Hèt die koei 't weer over vrije?’”

't Is nog geen avond, zei de kraaienvanger

Niet alleen in het Veenendaalse (want ook in de Vechtstreek kwam ik deze uitdrukking tegen) kende men als voorloper op een doelmatig faunabeheer van oudsher „de kraaienvanger”. En wanneer bij controle bleek dat deze nog niet aan zijn dagelijks afschot van dit schadelijk gedierte toe was, luidde diens antwoord: „Het is nog geen avond”, m.a.w.: ik zal mijn kwantum vandaag heus nog wel halen.

Belleman, belleman, je weet hoe lief ik je heb, maar om j' anhang haat ik je

Na het overlijden van een schapenfokker gingen zijn drie zoons tot boedelscheiding over. Wetend hoezeer de oudste zoon gesteld was op de inderdaad prachtige ram, de belhamel van de kudde, hadden de twee jongere broers deze ingedeeld bij de slechtste ooiën, in de stellige verwachting dat hun oudste broer desondanks zijn keuze wel op het slechtste derde part zou laten vallen. Zij kwamen bedrogen uit...

't Is 'beurd, zei Praag

Praag was de kastelein van een café aan de Markt, waar 't soms wel eens wat ruig toeging. Werd het al te gortig, dan kondigde Praag de „taptoe” aan met dit gevleugeld woord.

Binnen is veur, zei Jan Kool

In het naburige eveneens aan de Markt gelegen café de Korenbeurs, werden van tijd tot tijd verkopen gehouden waarvoor zo'n grote belangstelling bestond, dat een deel van het publiek met een plaats vóór het café genoeg moest nemen. Om de belangstelling van het buitenpubliek gaande te houden en hen tot hoger bieden te bewegen, zei afslager Jan Kool dan: „Binnen is veur”, m.a.w. de kopers die binnen in het café zitten, hebben al een hoger bod gedaan.

We krijge' rauw weer Arie, d' ente' doen vies

De reeds eerder geciteerde Chris Middelhoven-Bos was op haar manier een amatrice-meteorologe: wanneer in het voor haar winkel gelegen Griftwater de eenden zich aan hun paringsspel te buiten gingen, trok zij daaruit de hierboven vermelde, weerkundige conclusie.

'k Ben nait vlaizig, geef mij moar 'n eichie

Diezelfde in haar tijd bekende Veense had wat haar dieet betreft bepaalde voorkeuren: een lekker eitje prefereerde zij boven een vleesmaaltijd.

De keinder van Marie, onmisbaar om te hebben

Om nog even bij „Tante Chris” te blijven: haar nicht Marie was de trotse moeder van een drietal nogal rumoerige, levenslustige kinderen, die in de winkel met de vele snuisterijen een dankbaar speelterrein meenden te vinden. Als het woelig goedje tot haar opluchting de zaak weer had ver-

laten, volgde steevast bovenstaande klacht aan haar geburen en overige familieleden, waarbij het woord „onmisbaar” juist in zijn tegendeel moest worden opgevat, want ze kon ze missen als kies-pijn...

'n Keuterboertje, zeuven kiepen en een gait

Ook op haar overige clientèle was zij niet altijd evenzeer gesteld. De materiële status van een van die klanten werd, heel denigrerend, met deze omschrijving afgedaan.

Lichten in de locht

Omstreeks de jaren dertig schreef voor het eerst in de historie een reclamevliegtuigje het woord „Persil” in de lucht, zoals eens volgens het bijbels verhaal van Daniël 5 in Belsazars paleis een onzichtbare hand de woorden „Mene Mene Tekel Ufarsin” op de wand schilderde. Daaraan gedachtig riep een oudere Veense bij het zien van dit mirakel angstig uit: „Oe m'n Heer, lichten in de locht”.

Dan hou jij d'r rare conclusies op na

De jongere broer Jan Bos van mijn verteller was met een vriendje in het pas geopende zwembad in de Vaart aan 't poedelen geweest. Na het verfrissend bad miste het vriendje zijn horloge en toog naar Jans vader met de mededeling: „k Ben met Jan aan 't zwemmen geweest en kwam toen tot de conclusie dat ik mijn horloge kwijt was”, kennelijk suggererend dat vriend Jan meer van dit verdwijnen zou afweten. Waarop prompt de onkreukbare oude heer het voor zijn zoon opnam met het hierboven vermelde antwoord.

Reverentie voor de (in vele gevallen nog levende) familieleden brengt mij ertoe de aan het slot van dit artikel volgende bloemlezing uit een schier onuitputtelijke reeks van bij- of scheldnamen volkomen anoniem te houden, al zullen zelfs dan wellicht ter plaatse ingewijden de dragers van deze vaak boeiende ornantia nog in de herinnering kunnen halen. Doch dat risico moeten wij dan maar lopen, begerig als wij waren ook op deze wijze een brokje Veense lokale historie aan de vergetelheid te ontrukken.

Wat dacht u van de volgende koosnaampjes:

de Taaie trem, de Paks, de Gobel, Krakie, Wouter van Gramselaar, de Blaaïen-diender, Gerbert den Bijbel, Geip de Joep, den Ekster, de Huizemus, de Smierl, Wolvenbattel, Geel garssie, Klaas de Neuteklaas, Klaas de bok, Mien den drol, Mien de juurl, Bram Puus, Thijs de katekul, de Voortvluchtige, Driekussie van Heteren, het Kamerlid, Opoe Let, Zwarte Jannechie, de Keuskoper, de Petteprik.

Hoezeer nog bij lange na niet „au bout de mon (Veense) latin”, meen ik toch reeds te veel van de plaatsruimte te hebben gevraagd.

mr. J. van Binsbergen